

Таким чином, фінансова підтримка людського розвитку в Німеччині є багатогранною, що дозволяє у найбільшій мірі реалізувати існуючий потенціал інструментів залучення соціальних інвестицій. Відбувається перерозподіл цілей та ресурсів забезпечення збалансованого людського розвитку, починаючи від державного та регіонального рівнів, закінчуючи бізнесовими, приватними та особистими ініціативами.

*Грицаєнко М.І., к.е.н.
Таврійський державний агротехнологічний університет,
м. Мелітополь*

ДОВІРА ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

За останні роки в економічній науці міцно утвердилося поняття “довіра”, сутність якої здебільшого трактується як деякий аванс у людських відносинах стосовно майбутньої діяльності⁷. Його використання дозволяє по-новому підійти до аналізу багатьох сучасних проблем, в тому числі питань економічного розвитку країни.

Довіра впливає на формування менталітету людей, забезпечує певний рівень їхнього спілкування та об’єднання в соціальні групи. Погоджуємось з думкою науковців про те, що “організації та індивіди стають все більше соціальними суб’єктами суспільних відносин, тому зв’язки між ними, а також довіра і можливість взаємовигідного використання людського та інтелектуального капіталу є запорукою соціально-економічного добробуту”⁸. Як справедливо наголошує Дж. Коулман, “група,

---

⁷ Грицаєнко М.І. Довіра як передумова розвитку підприємницької діяльності / М.І. Грицаєнко // Бізнес Інформ. – 2016. – №12. – С. 144;

⁸ Рябоконт В.П. Соціальний капітал як інституційна детермінанта розвитку сільських територій та аграрного підприємництва / В.П. Рябоконт, О.Г. Шпикуляк, В.А. Пехов // Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2015. – №1. – С. 85;

всередині якої існує повна надійність і абсолютна довіра, здатна зробити багато більше в порівнянні з групою, що не володіє даними якостями”⁹.

Проблеми довіри відображалися у наукових працях І.В. Костенка, Дж. Коулмана, Т.В. Федорова, Ф. Фукуяма, О.Г. Шпикуляка, П. Штомпки та багатьох інших. Більшість науковців при визначенні сутності довіри пов'язують її з певними очікуваннями. Так, Ф. Фукуяма стверджує, що “довіра – це те, що виникає у членів спільноти при очікуванні того, що інші його члени будуть вести себе більш-менш передбачувано, чесно і з увагою до потреб оточуючих, у згоді з деякими загальними нормами”¹⁰. П. Штомпка вважає, що “довіра – це очікування того, що інші – люди, установи, організації – будуть діяти нам на користь: ефективно, чесно, порядно, безкорисливо, надійно”¹¹. Т.В. Федорів висловлюється про те, що “довіра виникає внаслідок справджування очікувань сторін, їхньої готовності цим очікуванням відповідати і переконання у тому, що інша сторона поділяє відповідні норми і цінності, як от передбачуваність і надійність, вона тісно “вплетена” у процес формування репутації”¹². І.В. Костенок трактує сутність довіри як “...прояв у готовності людей до співпраці та взаємодопомоги, у відповідності їхньої поведінки загальноприйнятим нормам у повсякденному житті, професійному середовищі, у ставленні до співвітчизників у цілому на міжособистісному й інституційному рівні”¹³. Тобто, з тим, що довіра

---

⁹ Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – №3. – С. 126.

¹⁰ Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию : пер. с англ. / Ф. Фукуяма. – М. : АСТ : Ермак, 2004. – С. 52;

¹¹ Штомпка П. Доверие в эпоху глобализации / П. Штомпка // Социальная политика и социология. – 2006. – №4. – С. 10;

¹² Федорів Т.В. Довіра як методологічна основа формування репутації органів державної влади / Т.В. Федорів // Економіка та держава. – 2013. – № 2. – С. 127;

¹³ Костенок І.В. Соціальна довіра та громадянська участь як чинники розвитку місцевого самоврядування: оцінювання українських реалій / І.В. Костенок // Держава та регіони. Серія: Державне управління – 2013. – №1 (41). – С. 137.

є деяким авансом у людських відносинах стосовно майбутньої діяльності, згідна більшість дослідників цього феномена.

Незважаючи на численність, дослідження, які були проведені в даному напрямку, не можна вважати завершеними. Недостатньо опрацьовані підходи щодо визначення ролі довіри в економічному розвитку країни зумовили вибір мети наукового дослідження.

Вважаємо, що головною метою створення та існування економіки як штучної системи є зростання рівня щастя населення відповідної країни. Міжнародний рейтинг країн світу за рівнем щастя населення визначається діючим при Колумбійському університеті дослідним центром “Інститут Землі” (The Earth Institute) під егідою ООН в рамках глобальної ініціативи “Мережа рішень сталого розвитку” (UN Sustainable Development Solutions Network). При складанні рейтингу враховуються такі показники добробуту, як рівень ВВП на душу населення, очікувана тривалість життя, наявність громадянських свобод, почуття безпеки і впевненості в завтрашньому дні, стабільність сімей, гарантії зайнятості, рівень корупції, а також такі категорії як рівень довіри в суспільстві, великодушність і щедрість. Основну частину дослідження становлять результати опитувань громадської думки жителів різних країн про те, наскільки щасливими вони себе почувають.

В 2018 р. перше місце рейтингу за рівнем щастя населення серед 156 країн світу посіла Фінляндія (індекс 7,632), друге – Норвегія (індекс 7,594), третє – Данія (індекс 7,555). Найбільш нещасне населення в Бурунді (156 місце в рейтингу, індекс 2,905), Центрально-Африканська Республіка (155 місце в рейтингу, індекс 3,083), Південний Судан (154 місце в рейтингу, індекс 3,254). Росія зайняла 59-у позицію (індекс 5,810), Білорусь – 73-ю (індекс 5,483), Польща – 42-у (індекс 6,123), Молдова – 67-му (індекс 5,640). Україна, на жаль, посіла 138-у позицію (індекс 4,103).

Залежність рівня щастя населення країни (y) від розміру ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (x), розрахована за даними 23 європейських країн в 2016 році¹⁴, має наступний вигляд:

---

¹⁴ Всі країни, за якими проводилось Європейське соціальне дослідження (European Social Survey) 2016 року (останнє дослідження на теперішній час)

$$y = 0,5871x + 4,124; D = 0,5976; R = 0,7731$$

Коефіцієнт кореляції 0,7731 свідчить про наявність сильної тісноти зв'язку між ознаками, коефіцієнт регресії – про збільшення індексу щастя на 0,6 одиниць при відповідному збільшенні ВВП на душу населення (ПКС) на 10 тис. дол. США. Коефіцієнт детермінації 0,5976 свідчить про те, що варіація залежної змінної майже на 60% залежить від обраного фактору, в той же час 40% – вплив факторів, які не включені в модель.

Одним з вагомих факторів, що впливає на рівень щастя населення країни (y), є рівень довіри в суспільстві (x):

$$y = 0,857x + 1,9558; D = 0,5881; R = 0,7669$$

Коефіцієнт кореляції 0,7669 свідчить про сильну тісноту зв'язку між ознаками, коефіцієнт регресії – про збільшення індексу щастя майже на 0,9 одиниць при відповідному збільшенні рівня довіри на 1 одиницю.

Є взаємозв'язок між розміром ВВП на душу населення, ПКС та рівнями довіри населення в суспільстві, довіри Європарламенту, довіри ООН (табл. 1).

Таблиця 1

Залежність міжнародних індексів від рівня довіри у суспільстві

Результативний признак (залежна змінна), Y	Факторний признак (незалежна змінна), X	Рівняння регресії	Коефіцієнти кореляції (R), детермінації (D)
ВВП на душу населення, ПКС	Рівень довіри в суспільстві	$y = 10660x - 15965$	R = 0,7246 D = 0,525
	Рівень довіри Європарламенту	$y = 7641x + 7721,1$	R = 0,4322 D = 0,1868
	Рівень довіри ООН	$y = 6437,8x + 7781,1$	R = 0,5358 D = 0,2871

Джерело: розраховано автором за даними 23 країн, за якими проводилось Європейське соціальне дослідження (European Social Survey) 2016 року (останнє дослідження на теперішній час)

Так, тіснота зв'язку між ВВП на душу населення, ПКС та рівнями довіри населення в суспільстві та Європарламенту є сильною (коефіцієнти кореляції відповідно 0,7246 та 0,5358), між ВВП на душу населення, ПКС та рівнем довіри ООН – середньою (коефіцієнт кореляції 0,5358). Збільшення рівня довіри в суспільстві на 1 одиницю супроводжується відповідним зростанням розміру ВВП на душу населення на 10660 дол. США, довіри Європарламенті – відповідно на 7641 дол. США, довіри ООН – відповідно на 6437,8 дол. США. В Україні зростання рівня довіри в суспільстві не супроводжується відповідним збільшенням ВВП на душу населення, ПКС (коефіцієнт регресії -17,034). Спостерігається середня тіснота зв'язку між ознаками (коефіцієнт кореляції 0,452), зміна рівня довіри лише на 20,43% обумовлює зміну ВВП на душу населення, ПКС (коефіцієнт детермінації 0,2043).

Було встановлено, що є зв'язок між важливими міжнародними індексами, що характеризують соціально-економічний розвиток країни, та рівнем довіри в суспільстві (табл. 2).

Індекс економічної свободи, який визначається американським дослідницьким центром The Heritage Foundation спільно з газетою The Wall Street Journal за десятьма параметрами (права власності, свобода від корупції, фіскальна свобода, участь уряду, свобода підприємництва, свобода праці, монетарна свобода, свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода), більш, ніж на 37% залежить від рівня довіри в суспільстві (коефіцієнт детермінації 0,3742). За рівнем регресії, збільшення рівня довіри в суспільстві на 1 одиницю відповідно збільшує індекс економічної свободи на 5,2 одиниці.

Варіація індексу легкості ведення бізнесу, який укладається Світовим банком на основі річних даних та базується на десяти внутрішніх індикаторах (розпочинання бізнесу, робота з дозволами на будівництво, отримання електропостачання, реєстрація майна, отримання кредиту, захист прав інвесторів, сплата податків, міжнародна торгівля, забезпечення контрактів, закриття підприємства) на третину залежить від варіації рівня довіри в суспільстві (коефіцієнт детермінації 0,3251). За рівнем регресії,

збільшення рівня довіри в суспільстві на 1 одиницю відповідно збільшує індекс легкості ведення бізнесу на 2,4 одиниці.

Таблиця 2

Залежність міжнародних індексів від рівня довіри у суспільстві Європейських країн

Результативний признак (залежна змінна), Y	Факторний признак (незалежна змінна), X	Рівняння регресії	Коефіцієнти кореляції (R), детермінації (D)
Індекс економічної свободи	Рівень довіри в суспільстві	$y = 5,232x + 42,238$	R = 0,6117 D = 0,3742
Індекс легкості ведення бізнесу		$y = 2,4414x + 63,77$	R = 0,5702 D = 0,3251
Індекс сприйняття корупції		$y = 14,514x - 8,651$	R = 0,7509 D = 0,5638
Індекс людського розвитку		$y = 0,031x + 0,7248$	R = 0,6944 D = 0,4822
Міжнародний рейтинг процвітання		$y = 4,9067x + 47,009$	R = 0,6775 D = 0,459
Індекс глобальної конкурентоспроможності		$y = 0,4171x + 2,7959$	R = 0,7165 D = 0,5133

Джерело: розраховано автором за даними 23 країн, за якими проводилось Європейське соціальне дослідження (European Social Survey) 2016 року (останнє дослідження на теперішній час)

Зміна Індексу сприйняття корупції, головного продукту досліджень Transparency International, який спирається на 13 опитувань та експертних оцінок для виміру корупції в державному секторі в 180 країнах і територіях, залежить від рівня довіри в суспільстві на 56% (коефіцієнт детермінації 0,5638). За коефіцієнтом регресії збільшення рівня довіри на 1 одиницю відповідно збільшує Індекс сприйняття корупції на 14,5 одиниць. Індекс сприйняття корупції коливається в межах від 0 (дуже корумпована країна) до 100 (дуже чиста країна), тому можна стверджувати, що збільшення

рівня довіри в суспільстві супроводжується відповідною протидією корупції в країні.

Індекс людського розвитку (Human Development Index), який є комбінованим показником, що характеризує рівень життя, грамотності, освіченості та довголіття, також знаходиться в прямопропорційній залежності від рівня довіри в суспільстві. Коефіцієнт кореляції 0,6944 свідчить про сильну тісноту зв'язку між ознаками, коефіцієнт регресії 0,031 – про наявність прямопропорційного зв'язку, коефіцієнт детермінації 0,4822 – про значний вплив (48%) варіації незалежної змінної (довіри) на варіацію залежної змінної (Індексу людського розвитку).

Міжнародний індекс процвітання, який визначає Інститут Legatum (The Legatum Prosperity Index) – комбінований показник, що вимірює досягнення країн світу з точки зору дев'яти категорій, які відображають різні аспекти життя суспільства і параметри суспільного добробуту (економіку, підприємництво, управління, освіту, охорону здоров'я, безпеку, особисту свободу, соціальний капітал, екологію), також коливається прямопропорційно змінам рівня довіри в суспільстві – коефіцієнт регресії 4,9067. Коефіцієнт кореляції 0,6775 свідчить про наявність сильної тісноти зв'язку, а коефіцієнт детермінації 0,459 – про те, що коливання залежної змінної на 45,9% обумовлено змінами факторної ознаки, включеної в модель.

Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), який визначається Всесвітнім економічним форумом на основі 12 головних складових конкурентоспроможності країн світу (якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, здоров'я і початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів та послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, технологічний рівень, розмір внутрішнього ринку, конкурентоспроможність підприємств, інноваційний потенціал) також корелює з рівнем довіри в суспільстві. Так, коефіцієнт кореляції 0,7165 свідчить про наявність сильної тісноти зв'язку, коефіцієнт регресії 0,4171 – про прямопропорційну залежність, коефіцієнт детермінації 0,5133 – про значущість рівня довіри в суспільстві як фактору, що впливає на конкурентоспроможність країни в цілому.

Розрахунки, які були проведені за 2010-2017 рр. по Україні, свідчать про наявність інших взаємозалежностей (табл. 3). Прямопропорційна залежність спостерігається лише між рівнями міжнародного рейтингу процвітання (в 2018 році Україна посідала 111 позицію з 149 країн світу) та довіри в суспільстві (коефіцієнт регресії 0,0246). За всіма іншими рейтингами залежність від рівня довіри в суспільстві обернено пропорційна.

Таблиця 3

**Залежність міжнародних індексів від рівня довіри
у суспільстві України**

Результативний признак (залежна змінна), Y	Факторний признак (незалежна змінна), X	Рівняння регресії	Коефіцієнти кореляції (R), детермінації (D)
Індекс економічної свободи	Рівень довіри в суспільстві	$y = -0,0785x + 48,649$	R = 0,6502 D = 0,4227
Індекс легкості ведення бізнесу		$y = -1,0154x + 75,084$	R = 0,9803 D = 0,9609
Індекс сприйняття корупції		$y = -0,235x + 31,671$	R = 0,8904 D = 0,7929
Індекс людського розвитку		$y = -0,0006x + 0,7566$	R = 0,7787 D = 0,6064
Міжнародний рейтинг процвітання		$y = 0,0246x + 53,684$	R = 0,3145 D = 0,0989
Міжнародний рейтинг конкурентоспроможності		$y = -0,005x + 4,1356$	R = 0,5898 D = 0,3478

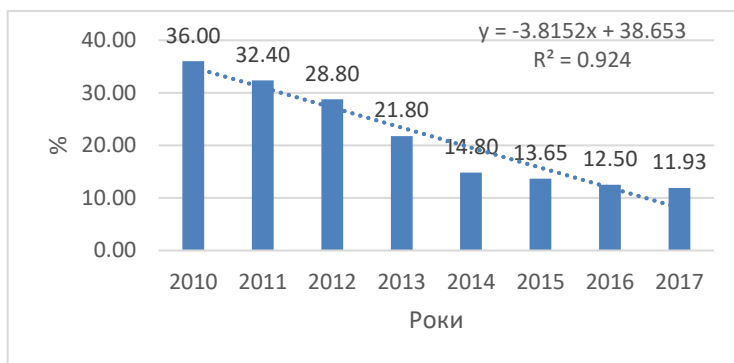
Джерело: розраховано автором за даними України, 2010-2017 рр.

Так, Індекс економічної свободи (за яким Україна в 2018 р. посідала 150-е місце серед 186 країн світу) зменшується на 0,0785 одиниць при збільшенні рівня довіри в суспільстві на 1 одиницю, Індекс легкості ведення бізнесу (за яким Україна в 2018 р. посідала

71-е місце серед 190 країн світу) – відповідно на 1,0154 одиниці, Індекс сприйняття корупції (за яким Україна в 2018 р. посідала 120-е місце серед 180 країн світу) – відповідно на 0,235 одиниць, Індекс людського розвитку (за яким Україна в 2018 р. посідала 88-е місце серед 189 країн світу) – на 0,0006 одиниць, Міжнародний рейтинг конкурентоспроможності (за яким Україна в 2018 р. посідала 81-е місце серед 137 країн світу) – відповідно на 0,005 одиниць.

На рис. 1 наведена динаміка рівня довіри населення в суспільстві України за 2010-2017 рр.

Рис. 1. Динаміка рівня довіри населення в суспільстві України, %

Джерело: складено автором на основі даних Інституту соціології НАН України

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок про те, що довіра населення у суспільстві впливає на економічний розвиток економічно розвинених країн з демократичним політичним режимом. Дійсно, в суспільствах з високим рівнем довіри знижуються транзакційні витрати, активніше розвивається інноваційна діяльність. Додатково в умовах демократії забезпечується відкритість економіки, стимулюється приплив ідей, талантів і капіталу. Комбінування всіх цих факторів і процесів позначається на економічному розвитку країни найкращим чином.

Вважаємо, що для формування та підвищення рівня довіри населення в суспільстві необхідні наступні кроки:

- підвищення продуктивності економіки до певного критичного значення;

- інституційні реформи, які внаслідок позитивних економічних змін знайдуть підтримку з боку населення;
- зростання в суспільстві інституційної довіри, і, як наслідок, розвиток інститутів;
- зростання рівня довіри населення в суспільстві, яке позитивно впливатиме на інституційний та економічний розвиток країни.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що на рівень довіри населення в суспільстві безпосередньо впливає економічна ситуація в країні, яка, в свою чергу, залежить від інституційного розвитку. В той же час довіра є передумовою економічного розвитку країни. Перспективою подальших досліджень є визначення напрямів інституційних перетворень, які сприятимуть стимулюванню розвитку довіри населення в суспільстві.

*Ковальчук О.Д., к.е.н., доцент
Житомирський національний агроекологічний університет*

ІНСТИТУЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЗНАЧЕННЯ ТА СУЧАСНІ ОРІЄНТИРИ

Значний особистий внесок у формування моделі світової економіки належить інтеграційному об'єднанню регіонального характеру – Європейському Союзу (ЄС). Представники країн-членів ЄС через свою участь в інституційних структурах формують ключові засади економічної політики та приймають загальнополітичні рішення, враховуючи сучасні тенденції розвитку ринків товарів і послуг, капіталів, робочої сили, інформаційних технологій, знань, кон'юнктура яких визначається під дією чинників і наслідків глобалізації та інших процесів планетарного характеру.

Історичне значення та масштабність ЄС виявляється в результатах його діяльності, насамперед, у просуванні європейських цінностей як фундаментальної бази ЄС. Серед них: цінності демократії та прав людини, верховенства права, багатовекторності внутрішньої і зовнішньої політики,